

A DUNAI HAJÓZÁS A XVI. ÉS XVII. SZÁZADBAN.

Irta: DR. TAKÁTS SÁNDOR.

(Ötödik és befejező közlemény.)

X.

Az osztrák főtt só és a só-hajók.

Ismét egy tanulságos fejezet, a bécsi udvari kamara gazdasági politikájából; Magyarország jogainak és gazdasági érdekeinek eltiprásáról!

Magyarország s ó b a n sohasem szűkölködött. Gazdag sóbányái bőségesen ellátták az országot; s haa közlekedési viszonyok engedik, még a külföldnek is juttathatott volna. Az árviszonyok miatt sem volt panasz; mert a XVI. században, meg a XVII. század első felében meglehetősen olcsón juthatott mindenki kősóhoz. És ez csupa szerencse volt az ország lakosságára; mert a háztartáson kívül, a kősó a marhategyéztésnél és hizlalásnál is elengedhetetlen kellék volt. A magyar paraszt — írják 1672-ben az udvari kamarának — legfőképpen a marhategyéztésből él, s a magyar marha annyira megszokta a kősót, hogy a nélkül meg sem élhetne!¹⁾

Józan gazdasági politika mellett a kormánynak tehát arra kellett volna törekednie, hogy lehetőleg olcsóvá és könnyen hozzáférhetővé tegye a kősót. Mert hisz köztudomású dolog volt akkor, hogy a kint-tár legfőbb jövedelmi forrása, éltető ere: a magyar marhakereskedés! s így a sóárak emelésével, sóviszonyaink erőszakos megrontásával erre az úgyszólván egyedüli jövedelemforrásra mérték súlyos csapást.

De ki várhatott a XVI. és XVII. században a bécsi udvari kamarától Magyarország érdekében méltányos vagy okos intézkedést? Hisz minden rendelete, minden tette a magyar gazdaság és kereskedelem kizsákmányolására, tönkretetésére irányult! Ne gondoljuk, hogy mindez merőben csak elfogultságból vagy gyűlöletből történt. Nagy része volt a tudatlanságnak is, a mely az udvari kamarának sokszor legkiemelkedőbb tulajdonsága volt, s a mely csekély jövedelemért sokszor a legbiztosabb bevételi forrás jövőjét tette tönkre. Ime itt a só kérdése!

¹⁾ Közös pénzügyi levéltár, 14,578. fasc. 1672. aug. 3. Bösing gróf jelentése az udvari kamarához.

Olcsó és szükséges czikk volt. A harminczad, a vám és az „aufslág“ révén a kincstárnak is szép jövedelmet hozott, azonkívül sok ezer magyar családnak kenyeret adott. Kösönknak azonban az a nagy hibája volt, hogy Magyarországon termelt! Az udvari kamara úgy találta, hogy az udvar meg a „birodalom“ érdekeit szolgálja, ha a magyar sókereskedést a kősó mesterséges drágításával tönkre teszi, s ha az olcsó magyar só helyébe a jóval drágább osztrák főtt sót tukmálja Magyarországra. Így tett a magyar borral, s az udvar támogatásával megtette azt a sóval is.

A magyar sókereskedés a másfélszázados hódoltság korában is meglehetősen kiterjedt volt. *Szeged* lakossága s főleg *Debreczen* népe messze földre elvitte a sót, s jól pénzelt belőle. A debreczeni kereskedők évenként sok ezer mázsa kősót szállítottak Komáromba és Györbe; innét aztán a komáromiak vitték tovább a kik sóval rakott hajóikkal nemcsak a dunaparti városokat keresték fel, hanem a *Vágon* és a *Nyitrán* is föleveztek. Pedig e két folyón súlyos teherrel ugyancsak bajos volt hajózniok. Meg is esett olykor, hogy a legnagyobb vigyázat mellett is hajójuk elsüllyedt. Így *Szalay István*, a ki feje volt egy komáromi hal- és sókereskedő társaságnak, 1681. őszén¹⁾ 1100 darab kősóval megrakott hajón ment *Komáromból Gutára*. Már közel volt a városhoz, mikor hajója hirtelen elsüllyedt. Tekintettel nagy kárára, az előre megfizetett harminczadból a magyar kamara 100 frt-ot visszaadatott neki.

A sókereskedés jövedelmezősége birta rá I. Ferdinándot, hogy *Szeged* birájával és tanácsával már 1542-ben alkura lépjen a kereskedés kiterjesztése és a haszon megosztása ügyében.²⁾ E czélból a szomszéd vármegyék nemeseit is kihallgatták. A török előnyomulás miatt azonban a tárgyalásokat abba kellett hagyni. Ilyen körülmények között az osztrák só behozatalának kérdése került a szőnyegre.

A gmundeni kamara főtt sója nem volt ismeretlen Magyarországon. Az ország nyugati részei, ahová a magyar kősó nehezebben jutott el, már régi idők óta éltek a *Bécsből* hozott gmundeni főtt sóval. Ezek a vidékek ugyanis nagyban szállították az élelmi czikkeket Bécsbe, s onnét visszajövet a többi áruk között rendszeren sót is hoztak magukkal. A sóvásárlásban nemcsak hogy nem akadályozták őket, hanem egyenesen támogatták. Így I. Ferdinánd 1542. nov. 20-án *Somorja* lako-

¹⁾ K. p. I. Hungarica 14,620 fasc.

²⁾ U. o. Hungr. Denkbuch, 384. kötet 95—96. lap. Instructio *Peregi Albert* magyar kamarai elnök részére; „agendum erit cum eisdem iudice et consilibus de modo venditionis de pretio salium, quo in loco, quove modo melius commodiusque illi divendi possent“ etc.

inak megengedi hogy három évig, vám és harminczadmentesen annyi osztrák sót hozhassanak be saját használatukra, amennyit akarnak.¹⁾ A dunamenti végvárok hadi népe számára szintén osztrák só szállítottak, s mivel a katonákat pénz híján nem egyszer sóval (salarium) fizették ezek a felgyült só a lakosságnak adták el. Úgy látszik, hogy ez nem valami rossz üzlet lehetett, mert a katonák példáját a várkapitányok is követték; csak hogy ők az eladást már nagyban üzték. Az élelmezési tisztek viszont a kincstár javára árulták az osztrák só. Mivel a Magyarországra küldött só-hajókért sem vámot sem harminczadot nem fizettek, tehát az élelmezési tisztek is szép haszonnal üzérkedhettek. 1553-ban a bécsi udvari kamara már kérdést intéz *Lynk* Kristóf élelmezési tiszthez, miként lehetne ő felsége hasznát előmozdítani nagyobb mennyiségű osztrák só eladásával Magyarországon? *Lynk* azt feleli a kamarának, hogy *Győrben* és *Komáromban* három év alatt 100 „Pfundt küfl“ só (egy font 240 küfl, minden küfl 10 mai font) azaz 2400 mázsát könnyen eladhat.²⁾ E biztató nyilatkozatnál sem kellett több az udvari kamarának! Egyik hajót a másik után meneszti Magyarországra, s mivel a sót névleg a katonaság részére szállították, harminczadban és vámban a magyar kamarának és a magyar városoknak egy fillér sem jutott! Ilyen módon az osztrák só („sal Austriacus vulgo *Khüeffl Salz* dictus“) elterjedt nyugati Magyarországon, mielőtt még valahol sókamarát nyitottak volna.

I. Ferdinánd és az osztrák kamarák azonban nem elégedtek meg azzal, hogy a magyar végvárok, a Magyarországon hadakozó császári katonák osztrák só fogyasztottak; azt akarták, hogy a lakosság is kizárólag ezzel éljen. Nagyobb hasznót ugyanis csak így várhattak a főtt só behozatalától. Azzal a körülménnyel, hogy egy sereg magyar kő sókereskedőt tönkretesznek, s hogy a magyar kamara elesik a kő sókereskedésből származott haszontól, vajmi keveset törődtek odaát.

Mivel a hazánkra nézve eme fölötte káros terv ellen senki sem szólalt föl, tehát hozzá is láttak a megvalósításhoz. A dolog nálunk elég könnyen ment. A gmundeni sókamara legnagyobb tárházai *Mauthausen*-ben, *Linz*-ben és *Bécsben* lévén, onnét a Dunán csekély költséggel Magyarországra hozhatták a só. Különben, hogy nagyobb áldozattól sem rettentek vissza, mutatja *Csehország* példája. I. Ferdinánd ezt az országot is elárasztotta a Salzkammergut főtt sójával. S hogy a szállítás könnyebben menjen, 40,000 frt.-nyi roppant költséggel és ren-

1) Közös pénzügyi levéltár, Hungr. Denkbuch, 384. kötet 237. lap.

2) Ugyanott, Österreich, 17,832. fasc. Salzkammergut IX.

geteg ingyen munkával hajózhatóvá tétette a *Moldva* folyót *Budweiss*-től *Prágáig*.¹⁾

Nálunk a dolog sokkal könnyebben ment. Meglévén a kitünő vízi út, az első sókamara felállítása csak egy rendeletbe került. 1562. év szeptemberében már működött a pozsonyi és soproni osztrák sókamara, s hogy a magyarok megszokják az ott-vásárlást, Ferdinánd 1562. szept. 26-án Prágában kelt rendeletével megtiltotta minden magyarnak a sóvásárlást Bécsben. A magyarokat — írja a király — azzal kell elutasítani, hogy Bécsben nincsen só; mert *Pozsonyba* és *Sopronba* vitték; a kinek kell, menjen oda.²⁾ Erre a tiltó rendeletre azért volt szükség, mert *Pozsonyban* jóval drágábban adták a sót mint Bécsben! S mivel a magyarok amúgy is felmentek Bécsbe élelmi czikkekkal, inkább ott vásároltak. A tiltó rendelet kiadása után azonban lassan-lassan egészen elmaradtak Bécsből, s ennek kárát a jó bécsiek ugyancsak megérezték.

Az osztrák só érdekében, természetesen akadályokat gördítettek a magyar kősó (salis lapidei seu Turcici) szállítása és árulása elé. Erre már csak azért is szükség volt, mert az osztrák főtt só drágább volt a magyarnál! A pozsonyi és soproni sókamarák 1562-ben egy küfl sót 9—10 denáron adtak. 1563-ban elvben már elhatározták, hogy a lengyel és a magyar kősóra nagyobb aufslágot fognak vetni. Miksa február 26-án merő udvariasságból kikérdezte ugyan *Thurzó* véleményét, de hát ez a vélemény semmi befolyással sem volt az ügyre.³⁾

E közben mindig több és több sóhajót küldözgettek Magyarországba. 1562. decz. 4-én *Károly* főherczeg fölhatalmazást kap, hogy nagyobb mennyiségű gmundeni sót vihet *Pozsony* felé. Okos dolog ez — mondja a királyi rendelet — mert ha 9—10 denáron adják a küfl-t Magyarországon, igen szép haszonra számíthatni.⁴⁾ 1563-ban a bécsi lárnpecher már azon panaszkodik, hogy a pozsonyi sókamara felállítása óta, az ő jövedelme felényire szállt le; mert a *Pozsonyba* menő sok hajó mind ott marad.⁵⁾ Az alsó-ausztriai kamara 1564. ápril. 12-én meg arra kéri a királyt, hogy a pozsonyi sókamarát jól

¹⁾ Közös pénzügyi levéltár, Salzkammergut IX. „Zurichtung des newen Schefweegs von *Budweiss* bis ghen *Prag*.“

²⁾ Ugyanott, Salzkammergut IX. „An Salzambtman zu Wienn, wie er die *Hungarn* von Salzkauf zu Wien abwendten solle.“

³⁾ Ugyanott, Salzkammergut IX. Miksa rendelete a magyar kősó ellen. 1563, febr. 26.

⁴⁾ Ugyanott.

⁵⁾ Ugyanott, Wien Lit. W. fasc. 46.

rendeztesse be. Költségkimélésből ugyanis a vizitornyot (Wasserthurm) rendezték be sóhivatalnak, s így eladásra alkalmas bolt ott nem volt. „Ami a soproni sókamaráról illeti — írja a kamara — mivel az út oda bizonytalan és költséges s úgy kevés haszonnal jár, egyelőre beszüntetjük.“¹⁾ Ugyanez a kamara 1565. ápr. 6-án jelenti, hogy a pozsonyi sókamara részére a vizitorony udvarán építteti meg a boltot.²⁾

- Bár *Komáromban* és *Győrben* akkor még nem állították fel az osztrák sókamrát, azért mindkét helyre igen sok főtt sót küldöttek; főleg 1566-ban, mikor a hadsereg is azokon a tájakon táborozott. Az alsó-ausztriai kamara jelentése szerint a sok üres só-hajót a komáromi várépítés pénztárosának (Bauzahlmeister) adták át. Mire fordította ez a hajókat, nem tudni. Számadásaiban ugyanis szót sem említ róluk.³⁾

Az alsó-ausztriai kamara, 1567. decz. 12-én már sürgette a komáromi és a győri osztrák sókamrák felállítását.⁴⁾ E sürgetésre Miksa 1568. január 19-én csakugyan elrendelte, hogy *Komáromban* és *Győrben* osztrák sókamrát állítsanak; mindegyikbe — mondja a császári rendelet — 400 „Pfundt Kuefl“ sót, azaz mintegy 9600 mázsát kell évenként küldeni.⁵⁾

A dunamenti sókamrákból aztán messze földre elvitték az osztrák főtt sót. Csak a hódoltsági részek voltak oly szerencsések, hogy megszabadulhattak a mesterségesen drágított osztrák sótól, s tovább is az olcsó magyar kősóval élhettek. *Komáromban* és *Győrben* a sókamara jövedelméből földöztek a katonaság húspénzét, olykor bor helyett is sót adtak az őrségnek; azonkívül tisztí fizetésekre s más dolgokra is telt a jövedelemből. A XVI. század hetvenes éveiben már *Nagyszombatban* is erősen árulgatták az osztrák sót. Az egykorú iratok mit sem szólnak az itteni sókamaráról, de annál többet az ottani főtt sókészletről. S így, ha itt kamara nem is volt, nagyobb tárházaknak okvetlenül kellett lenniök; mert Pozsonyba és Komáromba többször ismét szállítanak küfl sót. Így 1576-ban Ernő főherczeg 20,000 küfl sót rendel Nagyszombatból Komáromba. A szállítás persze hajókon történt.⁶⁾ Két évvel később még ennél is többet visznek Nagyszombatból Pozsonyba, ugyancsak hajókon.

Az alsó-ausztriai kamara mindezekkel az eredményekkel korántsem

1) Közös pénzügyi levéltár, Salzkammergut IX. 1564. ápril, 12.

2) Ugyanott.

3) Ugyanott, Hungarica. 14,350. fasc. 1566.

4) Ugyanott, Salzkammergut IX.

5) Ugyanott, Miksa rendelete 1568. jan. 19.

6) Ugyanott, Österr. 17,835. fasc. Hol rakták a sót hajókra, nem említik.

érte be. Az ő célja ugyanis nem annyira az osztrák só behozatala mint a magyar kősó kitiltása volt. 1541-ben leplezetlenül meg is mondja ezt, megírván a királynak, hogy a magyarországi osztrák sókamarak igazában csak akkor virágozhatnak föl, ha a magyar kősót kitiltanak!¹⁾

Emellett a kívánság mellett kissé különösnek tűnik fel a bécsieknek a pozsonyi sókamara eltörlésére vonatkozó követelése! A jó bécsiek ugyanis arra a tapasztalatra jöttek, hogy mióta a pozsonyi sókamarát felállították, a „rengeteg élelmi cikket szállító magyarok” lassan-lassan egészen elmaradtak Bécsből! 1571-ben Bécs érdekében maga a király is ingadozott, s hajlandónak mutatkozott a bécsiek kívánságának teljesítésére.²⁾ Azonban a következő évben már mást gondolt, s márczius 18-án kijelenté, hogy a pozsonyi sóhivatalt egyelőre meghagyja jelenlegi állapotában.³⁾ De hogy a magyarokat Bécsbe ösztökélje, a magyarországi sókamarakban minden külföldi sóra egy magyar fillér aufslágot vetett.⁴⁾ Mivel az osztrák só Magyarországon már amúgy is jóval drágább volt mint Bécsben, az árkülömbőség most még nagyobbá lőn.

Ámde ez a körülmény se birta rá a magyarokat, hogy élelmi cikkekkel újra fölkeressék Bécs városát. Úgy látszik nem is a só, hanem más fontossabb ok tartotta őket vissza Bécestől. Távolmaradásukat nagyon megérezhette Bécs lakossága, mert 1580-ban íme, a bécsiekkel együtt, maga az alsó ausztriai kamara is követelni kezdte az osztrák só bevitelének megszüntetését Magyarországra. Ezen közben híre menván, hogy az osztrák só ügyét majd a magyar országgyűlésen is szóvá teszik, Ernő főherczeg a magyar kamara véleményét kérte ki. S miután a kamara jelentését kézhez vette, 1580. febr. 24-én kijelenté, hogy nem hajlandó a só behozatalát megszüntetni.⁵⁾ Az alsó ausztriai kamara erre márczius 7-én újra megkérte Ernő főherczeget, szüntetné be egy „General-Mandat-tal a fött só bevitelét Magyarországra, mert Bécs élelmezése érdekében az nagyon kívánatos volna.”⁶⁾ Kérése azonban ezúttal sem talált meghallgatásra.

A bécsiek követelésénél nagyobb veszedelem is fenyegette a magyarországi osztrák sóhivatalokat. A jelentékeny fogyasztás miatt

1) Közös pénzügyi levéltár, Salzkammergut IX. 1571. szept. 8.

2) Ugyanott, az alsó ausztriai kamara fölterjesztése.

3) Ugyanott, Miksa rendelete 1572. márcz. 18-án az egyenlő gabnamérték behozása és a pozsonyi sókamara ügyében.

4) Ugyanott, Salzkammergut IX. 1573. január 29.

5) Ugyanott.

6) Ugyanott. Egyetlen okul ismét azt említi, hogy a magyarok nem hoznak élelmi cikkeket Bécsbe.

többször megesett, hogy a sókamarák üresen állottak, s a gmundeni kamara, vagy a bécsi sóhivatal nem volt képes elegendő sót szállítani! Ilyenkor aztán a magyarországi osztrák sóhivatalokban is a száműzött magyar kősót árulták! Így történt az 1573-ban is, amikor sürgetve rendelnek meg 15 hajó küfl sót Gmundenből Pozsonyba, mert „a kinstár roppant kárára“ osztrák só híjján magyar kősót kell árulniok.¹⁾ Ugyanez az eset történt 1576-ban Komáromban is, amikor oda 20,000 küfl sót rendelnek meg nagy sietséggel.

Mivel pedig hasonló esetek már előbb is előfordultak, kíváncsnak mutatkozott a sófőzés meghonosítása Magyarországon. Nagyon is kapóra jött tehát az a hír, hogy *Szepességben* sóskútát fődöztek fel. Bár még kimerítő jelentés nem érkezett, a jelzett sóforrásról, Miksa 1570. febr. 28-án kijelenté, hogy *Gmundenből* telepeseket és mestereket fog oda küldeni.²⁾ Csakhamar kimerítő jelentés érkezett aztán a híres sóvári sóforrásról. Erre Miksa biztosokat, és Gmundenből mestereket küld a Szepességbe a sóforrás megvizsgálására. Ez a vizsgálat azonban meglehetősen nehézségekbe ütközött. A sóforrás ugyanis magán embernek, nemes sóvári Soós Jánosnak a tulajdona volt, aki hallani sem akart a vizsgálatról, vagy a forrás eladásáról. Mivel pedig a mesterek, akarata ellenére is hozzáfogtak a munkához, fegyveres embereivel elűzte őket, és szétzuzatván a fúrókat meg a szerszámokat, a mocsárba hányatta. Káromlás közt ordítá — jelentik a biztosok — hogy a forrástki nem engedi a kezéből semmiért, inkább meghal!³⁾

Miután a biztosok Soós ellen pört indítottak, folytatták a vizsgálatot. Az eredmény teljesen kielégítő volt. Mennél mélyebbre hatolnak — írják a biztosok — annál több és jobb a só. A forrás a legszebb reményekkel kecsegtet. Erdő van bőven s így a főzés sem kerülhet sokba. *Kassán, Eperjesen, Bártfán, Lőcsén* stb. meg a bányavárosokban sókamarákat fog kelleni felállítani, s így aztán mind az idegen mind az erdélyi kősót teljesen ki lehet majd szorítani!

Október havában (1570) írják ugyanezen biztosok, hogy egy hét alatt egy üzletbe 41 köből só készül; 40 köből sónál pedig a kiadások levonásával — 28 frt a tiszta haszon. Ha több üsttel dolgozunk, a só is több lesz. Eperjes városával alkudozás folyik, hogy az ottani pusztakolostort az iderendelt sófőzőknek átengedje.⁴⁾

¹⁾ Közös pénzügyi levéltár, Österreich, 17,832. fasc. Rendelet a gmundeni Salzamt részére 1573. február 27-én.

²⁾ Ugyanott, Salzkammergut IX.

³⁾ Ugyanott, Hungarica, 14,358. fasc. 1570. Hatalmas iratcsomó foglalkozik ez ügygel.

⁴⁾ Ugyanott van a „Salzhändler“ jelentése is a sófőzésről.

A kedvező hírek hallatára Károly főherceg már okt. 12-én meghagyta, hogy *Soóvár*ott új sóskutat (Salzbrunn) építsenek; erre a célra a költségeket is kiutalványoztatta.¹⁾ Egyúttal megvizsgáltatta a Terebes alatt fekvő *Gertschal*-t (?), Csicsóvár mellett *Sóskutat* és *Szobrán*czot; mert ezekről is azt jelentették, hogy gazdag sóforrások.²⁾ Emellett Soós Jánossal Soóvár tulajdonosával is megindította a tárgyalást, följajánlván neki *Szedekert* nevű birtokot Soóvárért cserébe.

A következő évben Miksa a *Gmunden*i sókamarát bízta meg az *Eperjes* mellett megindult sófőzés berendezésével és vezetésével.³⁾ Egyúttal megtette az első lépéseket „az idegen mármarosi és a lengyel kősó” kitiltása ügyében.⁴⁾ Ezt a kitiltást *Eperjes városa* kérelmezte, a soóvári sófőzés felvirágoztatása érdekében.⁵⁾ Azonban ügylátszik magának Miksának is ez volt a szándéka. Épp ezért 1571. aug. 10-én újra sófőzőket küldet *Hallstadtból Eperjesre*.⁶⁾ Minő eredménye volt mindeme fáradozásnak nem tudjuk. Annyi bizonyos, hogy az új telephez fűzött remény nem teljesült; mert annyi sót még sem birtak termelni, hogy egész felső Magyarországot elláthassák.

Különben a XVI. század végén Magyarországon másutt is főztek már só. Bizonyos *Komarov* nevű lengyel ember a határon, de magyar területen, nagyban üzte a sófőzést s főtt sójával a felső-magyarországi megyéket elárasztotta. A magyar kamara 1600-ban arra kérte Mátyás főherceget, tiltaná be a sófőzést és árusítást. A folyamodással együtt egy csomag főtt só („*salem ibidem coctum fasculo ligatum*”) is küldött a főherceghez, de mint október 11-én írja, választ nem kapott.⁷⁾

Míg ezek felső Magyarországon történtek, azalatt a Dunán szakadatlanul tovább folyt az osztrák só szállítása Pozsonyba, Győrbe és Komáromba. 1603-ban a pozsonyi sótiszt, Felix Schöfl jelentése szerint oda az egész év alatt 462 pfundt külföldi só (vagyis 11,000 mázsánál

¹⁾ Közös pénzügyi levéltár, Hungarica. 14,358.

²⁾ A jelentések közül különösen becses *Faigel Jánosé*. Abban a korban nagy tekintélynek tartották a bányaművelés terén.

³⁾ Ugyanott, Österreich 17,832, fasc. 1571. máj. 7. „An die Salzambtleut zu *Gmunden*, wie sy das new Salzrieden in *Ober-Hungarn* bei der Stadt *Eperjes* anzu-richten sollen.“

⁴⁾ Ugyanott, 1571. aug. 3. Miksa rendelete *Salm Miklóshoz* és *Posendorf Ferenczhez*, mint a felső Magyarországra küldött biztosokhoz a kősó kitiltása ügyében.

⁵⁾ Ugyanott, maga a király írja ezt *Salm Miklósnak* 1571. aug. 3-án.

⁶⁾ Ugyanott, Salzkammergut IX.

⁷⁾ Ugyanott, Österreich, fasc. 17,832. *Dersffy Miklós* 1600. szept. 23-án ugyan ezen ügyben azt írja a magyar kamarának, hogy a lengyelek a sófőzés területét, a magok számára akarják szent koronánktól elszakítani.

többet) hoztak. Minden „font“-ban 262 küfl volt; magánosok részére elkelt 31,178. küfl. Mivel ez évben négy magyar pénzzel emelték a kupa só árát, ebből az áremelésből 1247 tallér folyt be egy év alatt Pozsonyban.¹⁾

Ez időben már kereskedőink meg magánosok is hoztak osztrák sót Magyarországra. Mivel ez a behozatal csökkentette a sóhivatal bevételeit, 1601. június 23-án²⁾ Mátyás főherceg magánosoknak teljesen eltiltotta az osztrák só behozatalát Magyarországra és csupán akik élelmi czikkeket hoznak Bécsbe, azok vihetnek haza magukkal ilyen sót, de csakis saját házuk szükségletére. Másrészt 1604. október 6-án³⁾ eltiltja a külföldi (sal exoticus) s nevezet szerint a lengyel só behozatalát. De ezek dacára is nagyban üzték a csempészetet az osztrák sóval, leginkább a Csallóközön át, a Morva folyón túl, meg a Dunán. Bakics Mátyás pozsonyi sótiszt kérelmére 1607-ben II. Mátyás újra betiltotta a magánfelek részére való sóbehozatalt,⁴⁾ úgy hogy se vizen se szárazon egyetlen kupácska (unicam cuppulam sen vasculum) főtt sót se merjen senki behozni, hanem hogy a főtt sót egész Magyarországon csakis a pozsonyi sókamrában árusíthassák. A bécsi udvari kamara erre támaszkodva, 1609-ben⁵⁾ a pozsonyi sókamrától, az osztrák só elárúsítása révén befolyt jövedelemből havonta 1500 frtot várt a hadipénztár részére. A pozsonyi sótiszt azonban ennyi bevételt csak akkor tartana lehetségesnek, ha az 1601. és 1607-iki tilalmakat megújítanák, illetőleg azokat a legszigorúabban végrehajtanák.

E tiltó rendeleteknek azonban inkább Bécs városa, meg a bécsi sóhivatal látták kárát. Úgy látszik, Pozsonymegye is sérelmesnek találta a tiltó rendeletet, mert 1617. május 24-én annak megszüntetéseért folyamodott.⁶⁾

Akik Bécsbe visznek árukat — írja a megye — azok rendesen sót is hoznak magukkal s ha ezt megtiltják nekik, nem fognak többé Bécsbe menni! Ez az okoskodás úgy látszik használt; mert a sóbehozásra vonatkozó tilalmat csakugyan visszavonták. Bakics Mátyás azonban nem sokat törődött a visszavonással, hanem ragaszkodott az első rendelethez s aki sót hozott be, annak árúit lefoglalta. Így járt 1618-ban Jurinics Miklós, aki szénát vivén Bécsbe, hogy üresen ne jőjjön haza

1) Közös pénzügyi levéltár Felix Schöfl Salzamtman jelentése az új „Salzstaigerung-ról.“

2) Ugyanott, fasc. 15,389. Salzwesen in Ungarn.

3) Ugyanott Mátyás főherceg rendelete a magyar kamarához.

4) Ugyanott, Hungarica, 14,454. fasc. és fasc. 15,389. Salzwesen in Ungarn;

5) 15,389. fasc. Salzwesen in Ungarn.

6) Ugyanott, Hungarica. 14,452. fasc.

140 kupa osztrák sót (cuffos Austriacos) hozott magával s bár a harminczadot lefizette, Bakics lefoglalta a behozott sót.¹⁾ Kérdőre vonatván e miatt, Bakics azt felelte, hogy a bevétel évről-évre csökken, amióta szabad a sóbehozatal. 1617-ben mindössze 10,954 tallért vett csak be.²⁾

Bethlen Gábor első fölkelése idején komoly veszedelem fenyegette az osztrák sókereskedést Magyarországon. A dunai közlekedést szinte lehetetlenné tették. *Komárom* és *Pozsony* között a felkelők minden hajót, sőt az osztrák sóhivatalt is, kézrekerítették; az ott talált sónak azonban csak egy részét vitték el. Bethlen bevonulásakor 190 Pfundt (4560 mázsa), azaz 45,600 kupa só volt a sóházban; mikor hadai elvonultak, csak 36,100 kupát találtak.³⁾ Ettől az időtől fogva az 1622. év végéig 207 Pfundt (14,904 frt ért.) érkezett Pozsonyba.

Wening Frigyes komáromi és *Westermayer* győri sőtiszt (Salzversilberer) ép ez időben mentek *Bécsbe*, hogy *Haimburgban* álló, sóval telt hat hajót hozzanak s Bécsből még többet bocsássonak le. Ugy látszik hivataluk szépen hozott a konyhára, mert mindkettő drága magyar mentében és bársony dolmányban utazott Bécsbe. De épp ez okozta vesztüket; a kóborló császári lovasok ugyanis magyar uraknak nézván őket, puskával mindkettőt halálra sebeztek és kifosztották.⁴⁾ Hasonló esetek elkerülése czéljából az udvari kamara 1623. február havában azt ajánlotta a királynak, hogy a dunai hajózás és a hajók biztosítására 1500 gyalogost és 600 huszárt bocsásson a komáromi várparancsnok rendelkezésére, a dunai átkelőket katonasággal őriztesse s a hajók számára biztos védőhelyről gondoskodják.⁵⁾ A Magyarországra evező sóhajókra meg ugyancsak az udvari kamara erős, fegyveres kíséretet rendelt.

Az osztrák hajósokat azonban még convoy mellett sem lehetett rábírní, hogy Magyarországra jőjjenek. Katonai karhatalommal kellett őket a hajókra hurczolni; de éjjeleken át, mikor a hajók ki-

¹⁾ Közös pénzügyi levéltár, *Hungarica*, 14,454. fasc. 1618. máj. 5.

²⁾ Ugyanott. Azt is felemlíti, hogy az erdélyi kősó egy idő óta erősen hódít, s az ő jövedelmét tetemesen csökkenti.

³⁾ Ugyanott, *Hungarica*, 14,466. fasc. Pozsony város tanácsának jelentése.

⁴⁾ Ugyanott, *Hungarica* 14,463. fasc. 1622. A magyar ruhákat érték szerint felsorolják.

⁵⁾ Ugyanott, 1623. márcz. 25-i csomagban. Együttal 40 fegyveres naszádot rendelnek a dunai hajózás védelmére. 1623. okt. 21-én a magyar kamara is sürgette a dunai hajózás biztosítását. „Et cum maximi momenti sit — írja — liberum in Danubio passum tueri ac conservare, ad nosque referatur Bethlenium occupando Devenio omni conatu passum in Danubio impedire vellé“ etc.

kötöttek, újra viasszaszöktek.¹⁾ Ilyen körülmények között kevés só hajó jött Magyarországra; de ami só megérkezett, azt méregdrágán árulták. 1623-ban egy kupa só ára 1 frt volt, azaz nálunk 30 denárral drágábban árulták az osztrák só kupáját, mint Bécsben! A magyar kamara 1623. szept. 14-én az árak mérséklését kívánta, mivel különben senki sem veszi az osztrák sót.²⁾ Van itt kősó is — úgymond — melyet lassankint egészen *Bazinig* felvisznek s amely jóval olcsóbb az osztráknál. Ha tehát legalább 70 denárra le nem szállítják a kupa-só árát, nem látnak abból semmi hasznót.

Ugy látszik, hogy a magyar kamarának csakugyan igaza volt; mert Bakics pozsonyi sótiszt erősen panaszkodott a jövedelem apadása miatt. 1623-ban — nem lévén pénze — a pozsonyi katonatiszteket már osztrák sóval fizette! *Bakits* uram azonban — mint a magyar kamara írja 1625-ben — nem is a császár sóját árulta, hanem a maga pénzén hozatott be osztrák sót és azzal a maga hasznára kereskedett. Így 1623-ban *Stain*-ban 20 fontot, azaz 4800 kupát vett 1200 frtéért. Ehhez 240 frtéért két dereglyét is vásárolt, valamint 600 deszkát a hajók befödésére 300 frton. A két hajó lehozatalára két hajósmestert és 14 hajóslegényt fogadott. Az elinduláskor már zajlott a Duna, s mikor a két hajó *Haimburg* felé tartott, mindakettő befagyott a Duna közepén. A hajósokat tehát addig kellett fizetnie, amíg a jég felengedett. *Bakits* összes kiadása a két hajónyi sóra 1180 frt volt, a bevétele pedig az eladásból a hajókon kívül 3600 frt. Jó üzlet lévén ez, nemsokára ismét 27 fontot (6480 kupát) vásárolt *Stain*-ban és azt is jó nyereséggel adta el.³⁾ Ez az üzérkedés azonban hivatalába került; ő ugyan kimutatta hogy a befolyt jövedelmet a rendes kiadások fődözésére és a katonák fizetésére fordította, de az alsó-ausztriai, meg a magyar kamara feljelentésére azért elcsapták hivatalából. Azt rótták neki fel bűnül, hogy a birodalmi tallért 2 rajnai forintban fogadta el s hogy a só kupáját, amit Ausztriában 18 denáron adtak, ő egy rajnai forinton árulta.⁴⁾ Helyébe *Stockerauból* küldtek egy „jó németet és katholikust“, *Feldner* Jakab személyében.

Az udvari kamara ez alkalommal a sóhivatalt újra kívánta szervezni s a magyar kamarától kért tanácsot, miként lehetne ezt

¹⁾ Közös pénzügyi levéltár, Hungarica: „Extract und Überschlag“. Bakics Mátyás sótiszt jelentése 1623-ban.

²⁾ Ugyanott: „Posteaquam tamen sales in floreno Ungarico minutionis monetae neque minoris iuxta commissum dividere deberet, ab eodem (Bakics) emere nemo penitus vellet“ etc.

³⁾ Ugyanott: Bakits számadásai.

⁴⁾ Lásd a magyar kamara felterjesztését ugyanott, 1623. márcz. 27.

végrehajtani s milyen áron kellene az osztrák sót Pozsonyban adni? A magyar kamara nem adott határozott választ. A pénz értéke — írja 1625. augusztus 22-én — annyira ingadozik, hogy határozott értékről szó sem lehet. A birodalmi tallért az ország egyik részében 1 frt 25 dénárba, a másikon 1 frt 50 dénárba, néhol meg 2 frtba számítják. Az apró magyar pénzekből egyik fajtát elfogadják, a másikat egyáltalán nem. Baj az is, hogy e vidéken a lakosok ö felsége nagy kárára majdnem kizárólag kősóval (!) élnek. Mivel az élelmezési hivatal a sót 40 denáron árulja, ennél nagyobb árt Pozsonyban sem lehet követelni.¹⁾

Győrben 1623. október 27-én csak 800 kupa osztrák só volt készletben. A többi becserélték gabnáért; ez itt — írja Pastinger kamarai tanácsos — bevett szokás!²⁾ Komáromban sem volt valami bőségben az osztrák só. Ide különben a régi tilalom ellenére nagy mennyiségben hozták a magyar kősót. Reiffenberg várkapitány, maga is kereskedvén a kősóval, elnézte a behozatalt. A só-tiszt azonban követelte, hogy a kősót tiltsák ki újra Komáromból, s amit behoznak, a régi szokás szerint a várparancsnok foglalja le ö felsége javára. A tiltó rendeletet — írja — újra ki kell hirdetni „durch Trummel und Spiell“. Az udvari kamara azonban nem fogadta el az ajánlatot. A kősó behozatalára vetett tilalom — írja 1623. júl. 21-én — érvényben marad ugyan, de addig míg elegendő osztrák só érkezik Komáromba, szabad a kősó árulása is!

1628-ban a gmundeni „Khuefenhandel“-t Francesco Chiesa és Ant. Binago olaszok vezetésére bízták. Ez alkalommal elrendelték, hogy a kupákat (kuefen) lelkiismeretesebben töltsék meg; mert sokszor jelentékenyen kevesebb só van benne a kelleténél. Úgy látszik, hogy e rendeletet nem igen vették figyelembe; mert a hiányos megtöltés később is gyakori volt. Emiatt a linzi és a mauthauseni nagy tárházakban a kupákat alul is felül is feltörték és újra töltötték.³⁾ Ez a szokás divott 1646-ban is. Szükséges is volt ez az ellenőrzés, mivel az egyes

1) Közös pénzügyi levéltár, Hungarica, 14,667. fasc. „Atque ideo qualenam pretium constitui debeat unius cuppae salis, ipsimet non satis animadvertimus. Hoc quoque addito, quod pro nunc in istis locis potissimum et plerique hominum sale lapideo in magnum praepjudicium (!) Suae Maj. utuntur, et pro tempore una cuppa salis per annonae curatorem pro denariis quadraginta Ungaricis vendatur“ etc.

2) Ugyanott 1623. okt. 27. „Im Salz, weilen solches umb Getraidt wie gemeldet ausgetauscht wirdt, befindet ueber 800 Khuefl nicht.“

3) Ugyanott, Salzkammergut IX.

kupákban 4 „mässl“ különbség is előfordult, már pedig ez időben már, a régi viszonyokhoz képest, a kupa só ára megkétszereződött.¹⁾

1630-ban Magyarországon új forrás nyílt meg a kincstár részére a lipthói sóbánya felfedezésével és a sóvári bánya visszaszerzésével. II. Ferdinánd örömmel vette a jó hírt s a magyar kamarától bővebb felvilágosítást kért.²⁾ Miután ez beérkezett, ő felsége parancsára Eszterházy Miklós nádor és Pálffy Pál vezetése mellett júliusban hosszas tanácskozások folytak a nevezett sóbányák bekebelezése és kihasználása ügyében.³⁾ A tanácskozásban a magyar urak elhatározták, hogy az új bányákban termelendő sót a Vág folyó segítségével Komáromba szállítják, s onnét hajókon Győrt, Pozsonyot és Nagyszombatot is magyar főtt sóval látják el az eddigi osztrák helyett. Elhatározott a király is jóváhagyta.⁴⁾ Mire aztán Eperjesre a sóvári bánya megvizsgálására Tassy Gáspár kamarai tanácsost és Husz Jánost, Homonnay volt tiszttartóját, Árvába s a lipthói sóbányához meg Izdeneczyt és Szilvai pozsonyi főharminczadost küldték ki biztosoknak. A kiküldöttek mellé Gmundenből és Lengyelországból a sótermeléshez értő mestereket is adtak.⁵⁾

A két bánya közül a sóvárival érték el nagyobb eredményt. A sófőzést itt meglehetősen sikerrel űzték a Gmundenből oda küldött mesterek. A sóvári sófőzést különben a hallstadti sóhivatal alá rendelték! Ide tartozott az, még a Rákóczy-féle felkelés idején is. 1703-ban a hallstadti sóhivatal azt jelenté az udvari kamarának, hogy az igazgatása alatt álló sóvári „Südtweesen“ bőven adja a jó sót; hat hét alatt 5460 mázsát termelt, így negyvenkét hét alatt (42 wochige Südte) legalább 40,000 mázsára lehet számítani. Az itt termelt sót sokkal könnyebben lehet eladni, mint a kősót.⁶⁾

Az új bányák azonban korántsem szorították ki Magyarországból az osztrák sót. Sót azt évről-évre nagyobb arányban hozták be és ter-

1) Ugyanott: „die Kaufen Salz vielleicht nich gar zwen gulden wirt golten habe, dahergegen an jetzo toppelt so viel gestehen thuet“: 1646. január, 18. Aussei sótermés ez évben 2000 Sömb-re rügött. Gmundeni mérték szerint ez a következő: a Fuedor 6–7 Khueft-t tesz ki, s mivel 4 Fueder egy Sömb, eszerint gmundeni mérték szerint egy Sömb 28 Khueft-t ad (10 frt 44 kr.). Kétezer Sömb tehát 56,000 Khuefel (21,466 frt). Egy Khuefel-re így 23 kr. esik.

2) Közös pénzügyi levéltár, Österreich, 17,832. fasc 1631 április 30.

3) Ugyanott, „Die Incaminierung des neu erfundenen Salsbergwerks in Hungarn“, 1631. júl. 3.

4) Ráirván a tanácskozási jegyzőkönyvre, illetve felterjesztésre a „fiat“ szót.

5) Közös pénzügyi levéltár, Salzkammergut IX. Pálffy Pál jelentése 1631. júl. 3. A sóvári sóbánya tüzetes megvizsgálásáról 1643-ban lásd a Szemle 1899: 117–129 l.

6) Ugyanott, Hallstadt, 1703 szept. 21.

jesztették el. 1643-ban április 1-ig az összes sóhivatalokba *Gmundenből* 153 sóhajót küldöttek le. 1643-ban június 1-től november haváig 498 Pfundt és 5 S. osztrák sót, azaz mintegy 12,000 mázsát szállítottak a dunamenti magyar végvárakba. Ebből *Győrbe* 243, *Komáromba* 140, *Érsekújvárra* 30, *Pápára* 40, *Pozsonyba* 20, *Magyaróvárra* 21 Pfundt-tot juttattak. 1643. október 1-től decz. 31-ig csupán *Komáromba* 6633 kupa osztrák sót küldtek.¹⁾

Egyáltalán a végvárak katonáinak is annyi sót adattak, hogy azok valóságos üzletet folytathattak az osztrák sóval a hazainak rovására. Így *Nádasdy* Ferencz gróf 1653-tól 1659-ig csupán a szarukői uradalomban 97,870 kupa osztrák sót adott el. Az egész sómennyiséget a győri katonáktól vásárolta!²⁾

1672-ben újra nagyobb aufslág-ot vetettek a magyar kősóra. Ezt az alkalmat az udvari kamara arra akarta felhasználni, hogy az osztrák só részére még nagyobb piacot teremtsen Magyarországon. E célból kérdést intézett Kollonits bibornokhoz és a magyar kamarához, mi módon kellene az osztrák sót nagyobb mennyiségben elterjeszteni Magyarországon s miként lehetne a magyar kősót még nagyobb harminczaddal sújtani, hogy ne versenyezhesen az osztrák sóval!³⁾ A magyar kamarán kívül egyes kiválóbb egyéniségek véleményét is kikérdezte. A beérkezett jelentések közül legnyitabb és a leghatározottabb Bösing grófé volt. Ő egyenest ostobaságnak mondja a magyar kősó ellen indított hajsztát, amely a magyar gazdaságra roppant kárral jár, az osztrák sónak pedig még sem használhat! A kősó mázsáját — úgy mond — néhol még most is 1 frt 30 kron lehet kapni, holott az osztrák só jóval drágább. Leghelyesebb lenne tehát, ha az udvari kamara teljesen felhagyna az osztrák só behozatalával!⁴⁾

Az udvari kamara e jelentésre azzal felelt, hogy még abban az évben száz hajóra való sót küldött *Gmundenből* Magyarországba. Együttal elrendelte, hogy tegyenek kísérletet a cseh „kuefen“ sóval is a magyarországi kősó kiszorítására. Pozsonyba csakugyan nagyobb mennyiségű „nagy kupa“ sót hoztak, hogy onnét eláraszszák vele a nyugoti részeket. Az ilyen nagy kupa só a *gmundeni „Reformations Libell“* szerint (fol. 381.) 145—150 fontot nyo-

1) Közös pénzügyi levéltár Hungarica 14,508. fasc. 1644.

2) Ugyanott, Hoffinanz 13,828. fasc. 1653-ban 6700, 1655-ben 17,563, 1656-ban 19,480, 1657-ben 18,863, 1657-ben 18,850, 1659-ben 10,714 kupa sót adott el Szarukön. A többi uradalmaiban másunnét vitette az osztrák sót.

3) Ugyanott, Hungarica, 14,578. fasc. 1672. aug. 3.

4) Ugyanott.

mott.¹⁾ A cseh kupa sóval tett kísérlet azonban nem sikerült. Az elmúlt évben — jelenti a magyar kamara 1673. júl. 25 én — a felkelés miatt nem sikerült a magyar kősó kiszorítása a cseh kufen sóval. Majd ha békésebb idők lesznek, újra meg lehet próbálni. A német só azonban drágább a magyarnál s így nehéz neki nagyobb kelendőségre szert tenni.²⁾

Bár a „ribillio“ a következő évben sem szűnt meg, a cseh kupa sót tovább is szállították Magyarországra. Így augusztus 16-án a Pozsonyba érkezett 150 nagy kufen sót Győrbe és Komáromba rendelik eladás végett.³⁾ 1675-ben már a *Muraközbe* is megkezdették az a u s s e i só szállítását.⁴⁾ S bár ez utóbbi kísérlet jelentékeny kárral járt, több éven át folytatták.⁵⁾

A Dunán megszorodott só-hajóforgalom következtében I. Lipót 1679. febr. 22-én⁶⁾ a Salzreformation-Libell 1659-i taksája alapján, a csalások elkerülése céljából meghatározta a hajóeladásoknál követendő árakat. Eszerint egy achterin ára 24 frt, egy siebnerin 16 frt, sechserin 12 frt, fünferin pedig 9 frt volt. 1680. febr. 24-én⁷⁾ kiadott patensében pedig 32 magyar forint büntetést szabott arra, aki a sóhajókat nem vitte vissza. Ezentúl — mondja — használható hajót nem szabad eladni a hajózási hivatalnak.

Az osztrák só érdekében kifejtett ezen erőszakos buzgólkodás mellett az udvari kamara és Lipót a magyar kősóról sem feledkeztek meg. 1680-ban és 1681-ben már erősen tárgyalták a behozandó só-monopolium ügyét. A magyar kamara és a megkérdezett főurak erősen küzdöttek ugyan a magyar sókereskedés szabadsága mellett, de hát az ő véleményük nem igen volt mértékadó az udvari kamarára nézve.⁸⁾ A magyar kamara ez alkalommal kimutatta azt is, mennyi

1) „Aus einen Pfundt Fueder 6 s, dass ist 180 Stuck, oder grosse Kueffen, deren eine in die ander 145 und 150 g in Gewicht halten können verfertigt werden“ etc.

2) Közös pénzügyi levéltár, Hungarica, 14,582. fasc. 1673. júl. 25. Pozsony. Fölterjesztés az udvari kamarához.

3) Ugyanott, Hungarica, 14,586. fasc. „Salzprobe der grossen böhaimbischen Kueffen“

4) Ugyanott, Hoffinanz, 13,835. fasc. 1675. febr. 22. Rendelet az a u s s e i só bevitelére a *Muraközbe*.

5) Ugyanott, Hungarica, 14,615. fasc. A magyar kamara jelentése 1689 április 3-án. Szerinte a próba nem haszonnal, hanem jelentékeny ráfizetéssel végződött.

6) Wien, Lit. W. fasc. 46. Lärnpcheramt.

7) Österreich 17,545. fasc.

8) Ugyanott. Különösen becses *Mayláth Miklós* véleménye. Hosszú és okos felterjesztésben védelmezi a magyar sókereskedés szabadságát és a többi közt azt mondja a sókereskedést nagyban üző komáromiakról: „az a jeles királyi

hasznot hajtott a kősóra 1672-ben kivetett aufslág. Bár a háború nagyban akadályozta a sókereskedést s bár a magyar király birtokában lévő, évről-évre kisebbedő országrészben amúgy is osztrák só árultak, a pozsonyi kamaránál 1676., 1677. és 1678-ban mégis 38,544 frt 59 dénár folyt be a kősóra vetett aufslágból.¹⁾

Kiütvén a török háború, Bécs fölmentése után Magyarországra jött a császári sereg. Velé együtt jöttek a felső Duna mentén levő hajók is. A hosszú felmentő háborúban aztán osztrák sóval látták el — ameddig a harcz színtere miatt lehetett — az egész tábor. Most már nemcsak Komáromig mentek az osztrák só-hajók, hanem az alsó Duna vidékét is felkeresték s Belgrád elfoglalása után ott is jelentékeny számmal állomásoztak. Hogy az aufslágokkal és a harminczaddal sújtott magyar só ne állhassa útját, újra kihirdették az egész országban, hogy az osztrák sótól („a sale Austriaco vulgo küfl“) sehol sem szabad harminczadot venni.²⁾ Az udvari kamarának gondja volt arra is, hogy a töröktől újonnan visszafoglalt területeken (Neoacquistica) az osztrák sókereskedést is meghonosítsa. E célból megkérte a magyar udvari kancelláriát (1686. április 30.), hogy alsó Magyarország egyes városaiban, hirdettesse ki az osztrák só szabad eladását.³⁾ Ez a kihirdetés azért vált szükségessé; mivel egyes városok, meg magánosok is, megunták már az osztrák sóval folytatott erőszakos üzérkedést s ott ahol csak lehetett, akadályokat gördítettek elárúsítása elé. Ezt az eljárást az udvari kamara nagyon szívére vette s 1686. április 30-án keservesen panaszkodott a magyar kancellária előtt a magyar városok és a nádor ellen, akik ő felsége kincstárának érdekeivel mit sem törődnek! *Nagyszombatban* — írja az udvari kamara — már csak a hetivásárokon engedik meg a derék osztrák só eladását! *Ruszt* városa hallani sem akar az osztrák só árusításáról. Némely magyar város

város, *Komárom* is megrontatnék és elpusztulna, pedig tudjuk mennyi hasznos és vitéz bajnokot (t. i. n a s z á d o s t) ad a hazának, s ha nemis rendes katonák, háború vagy veszély idején a várost, a közbő és övéik védelmére mindig készek vérüket ontani!“ . . . Egyedül a kereskedésből, s főleg a sókereskedésből, élnek, s ha most ezt is elveszik tőlük, mi lesz velük?

¹⁾ Közös pénzügyi levéltár, Hungarica, 14,652. fasc, *Csernyánszki* Miklós magy. kir. számvevő kimutatása 1680. márczius 30.

²⁾ Ugyanott, Hungarica, 14,615. fasc. 1687. júl. 15. Ez időben (pld. 1684-ben) a hatos dereglyéken rendszeren 360 mázsát, a hetes dereglyéken pedig 460 mázsa só hoztak be.

³⁾ Ugyanott, Hungarica, 14,645. fasc. An die Hungr. Hofkanzlei: „ad certas regias inferioris regni sui Hungariae civitates in ordine ad permittendam in iisdem salis sui Austriaci vulgo Küefl Salz nuncupati divenditionem“. etc.

⁴⁾ Ugyanott, Hungarica, 14,645. fasc.

még tovább viszi a merészséget s az osztrák sót be sem ereszti területére. Ő felsége ellen a legnagyobb sérelmet (gravamen) azonban maga a nádor követi el; mert ígérete ellenére, emberei sehova sem eresztik be az osztrák sót s ahol mégis rátalálnak, ott azonnal konfiskálják. Kiszámíthatian az a kár, ami ezen a révén ő felsége kincstárát éri!

Az osztrák só nyügét is, a II. Rákóczy Ferencz-féle szabadságharcz vette le az országról, mert régi önkénykedő privilégiumait többé sohasem kaphatta vissza.

XI.

Személyszállító hajók a Dunán.

A XVI. és XVII. században az utazás Magyarországon eléggé veszélyes s amellet ugyancsak költséges dolog volt. Az utak és a hidak teljesen elhanyagolt állapotban lévén, az utas tulajdonképpen azt sem tudta, miért kell száraz (teloneum siceum) és vízi vámot fizetnie? A közbiztonság meg, az utaknál is rosszabb volt. Kóborló katonák és rablók leselkedtek az utasokra, de a törökökkel, a hajdúkkal vagy a császári katonákkal való találkozás is egyformán veszedelmes volt. Egyik úgy kifosztotta az utast, mint a másik; a császáriak semmivel sem voltak jobbak a kóborló hajdúknál. Fegyveres kísérek nélkül tehát nem igen volt tanácsos útra kelni. Az ilyen kíséret azonban igen megdrágította az utazást. Aztán maga a kocsis főleg a kocsiba való ló a XVI. és XVII. században méreg drága volt. Nyereg alá való, vagy be nem tanított (indomitos equos) lovat még csak lehetett kapni, de kocsis alá való ugyancsak nehezen. 1566-ban, mikor *Hosszúhóty* György uramat Ferdinánd Konstantinápolyba küldte, a kamara több vármegyét megjárattott, míg kocsis alá való lovakat kaphatott és akkor is olyan árakat követeltek azokért, hogy a király előzetes beleegyezése nélkül a kamara nem merte megvenni.¹⁾ A kocsis alá való lovakban és szekerekben a XVII. században sem igen bővelkedett az ország. A nádor és a magyar tanácsosok 1644-ben maguk írják a királynak, hogy a fuvarozás körül legyőzhetlenek az akadályok.²⁾ Emiatt *Auszbriából* küldenek be szekereket és kocsikat s lovak helyett ökröket fognak azokba. Ez a szokás a század végéig főtartotta magát. A nagy

¹⁾ Közös pénzügyi levéltár 15,402. fasc. Geheime Gesandtschafts-Acta, Türkei. 1529—1741.

²⁾ Ugyanott, Hungarica, 14,508. fasc. „Puncta Domini Palatini et aliorum nonnullorum Dominorum Consiliariorum Suae Matti insinuata“.

török háborúban nemcsak az élelem és podgyász szállítására, hanem gyakran az ágyúk vontatására is ökröket használtak.

Mindezek a körülmények, az utazókat és a kereskedőket a vízi utak használatára utalták. Aki csak tehette, még ha nagy kerülőt kellett is tennie, lefelé a vízi utat választotta. Követek, katonák, kereskedők, külföldi utazók és tisztviselők rendszeren hajón jöttek Magyarországra s amíg lehetett, hajón is folytatták útjukat. Maga az udvar is gyakran használta a vízi utat s a pozsonyi országgyűlésekre, vagy a táborba rendszeren hajón jött.

Az utazásra szánt hajók különfélék voltak. A katonaság szállítására, a közönséges élelmezési és kereskedelmi hajókat használták. Ezeken a kényelemnek nyomát sem lehetett feltalálni. Az egyszerű és földetlen hajókba mindössze padokat illesztettek, ezeken ültek sűrűn egymás mellett a katonák. Mivel pedig az utazás fölötté sokáig tartott, a nap tűzésnek és az esőnek kitett katonák sokat szenvedtek az úton. *Bécestől Komáromig*, a pihenő idővel (Rashtag) együtt: 5—6 napig tartott az út. Ez még csak hagyján, azonban a birodalmi katonaságot, rendszeren már *Regensburg* fölött ültették hajókra s onnét egyfolytában tették meg az utat Magyarországra. Így hozta Magyarországra 1566-ban¹⁾ Damian *Schottendorf* a *Reiffenberg*-lovásokat. A hajózási költség 1972 frtra rügött. Vagyis minden lovas 2 frtba került. Az olasz és a tiroli segélycsapatokat viszont a *Duna* mellékfolyóin rakták hajókra s onnét *Bécsig* a tiroli kamara, Bécestől kezdve pedig a főhajózási hivatal viselte a költségeket. 1595-ben például az olasz segélycsapatok 99 hajón jöttek az *Inn* folyón *Bécsbe*; onnét megint hajókon *Győrbe* és *Komáromba*.²⁾ Velük egy időben 20,000 német gyalogos és 2000 lovas szállt hajókra és evezett Magyarországra.³⁾ 1600-ban a főhajózási hivatal és a magyarországi „*Gränitz-Schöffverwalter*“ a *Schönberg*- és *Gernhauser*-ezredeket szállították Esztergomig. Ez a két ezred, azaz 12 zászlóalj levitelénél: 46 „*Nauföring*“-et, vagyis kormányost és 527 hajóslegényt alkalmaztak. A kormányosok egyenkint 12 frtot, a hajóslegények 8 forintot kaptak. A két ezred leszállítása a hajókon kívül 7034 frt 44 krajczárba került.⁴⁾ Az 1644. tavaszán Bécsből 50 katonát rendeltek *Nógrád* várába. A katonák szokás szerint ezúttal is hajón jöttek Érsekújvárig. A szállítás költsége 70 frt 31 kr-ra rügött. Az utazás, mivel a katonák municziót is vittek magukkal, ezúttal 2 földött hajón

1) Öster. Denkbuch 101. k. 186. lap.

2) Közös pénzügyi levéltár, Österreich 17,665. fasc.

3) A hajózási hivatal 46,500 gyalogos vagy 5400 lovas levitelére elégséges hajóval rendelkezett. Lásd *Sachs* főhajózási mester jelentését a *Schiffamt* iratai között.

4) Közös pénzügyi levéltár, 17,722. W. fasc.

esett meg.¹⁾ A hajóknak, t. i. egy hatos dereglyének és egy „schwäbin“-nek befedésére 120 deszkát használtak el. Ugyanekkor 240 katonát visznek *Ybs*-ből és *Stain*-ből is *Érsekújvárra*. A katonaság és a podgyász levitelére 20 hajó kellett.²⁾ A tiszt urak külön utaztak 6 főddött hajón. A verekenyei Duna elzátányosodása miatt azonban a hajók csak *Naszvadi*g mehettek. Megérkezvén oda, a tisztek a főhajózási hivatal hadnagyának tiltakozásával mitsem törődve, a hajókat „régiszerint“ eladták s a pénzt maguknak tartották.³⁾

Ugyanez év tavaszán a *Rákóczy*-féle mozgalom ellen a többi császári csapatokat is hajókon hozták Magyarországra. Az üres hajókat 4 mérföldnyire *Pozsony* alatt *Jóka* mellett hagyták. Pálffy Pál kamaraelnök, bár mint maga írja, nem az ő gondja a hajók őrzése, eleve figyelmeztette az udvari kamarát, hogy a hajókat, melyek egy egész hadsereg szállítására elégségesek, senki sem őrizi s így bárki elcsenhet belőlük.⁴⁾ Az udvari kamara azonban csak akkor mozdult meg, mikor már híre ment, hogy a gazdátlan hajókat ugyancsak dézsmálják. Ferdinánd 1644. október 4-én *Ebeczky* pozsonyi alispánnak meghagyta, hogy puhatolja ki, hova lettek az eltűnt hajók s kik vitték el a hajófelszereléseket.⁵⁾ Az alispán az udvari kamarához intézett jelentésében azt írja, hogy ő 24 hajót megmentett, ezeket *Morócz* Farkas uramtól hozta fel. Több hajónak már csak deszkáit találta meg az egyes lakosok padlásain. *Héderváry*, *Thurzó* Mihályné és *Botta* több hajót vitettek el a maguk használatára. Ami még *Jóka* mellett vízen van, *Pozsonyba* kellene hozatni, a pozsonyi hajósok azonban a négy mérföldnyi út után, minden fordulóért 20 frtot kívánnak, azaz jóval többet, mint a mennyit a hajók érnek. Így állván a dolog, az alispán parancsot kapott, hogy a gazdátlan hajókat megyei közmunkával, azaz a jobbággyokkal vontassa *Pozsonyba*.

1660-ban a *Predenich*-ezredet küldik *Komáromba* és *Ujvárra*. Az

1) K. p. l. 14,508. fasc.

2) Ugyanott. A tisztek rengeteg sok holmit vittek magukkal, azért kellett annyi sok hajó.

3) U. ott, *Hungarica*, 14,509. fasc. *Schubhardt* Obr. Schiffamts-Lieutenant jelentése.

4) Ugyanott, 1644. április 15. „Naves et navalia quibus miles Vrae Mattis proxime in Hungariam secundo *Danubio* vectus et, relicta in insula *Challokewz* sine ulla cura et attentione, nulló penitus curatore apparente habere“ etc.

5) Ugyanott, *Hungarica*, 14,510. fasc. „in notabili numero nuper copias nostras militares secundo *Danubio* in Hungariam devexerunt ad ripam adversam insulae *Challokewz* . . . nonnullas hinc inde dispersas ac praesertim notabilem quantitatem requisitarum navalium et iisdem ablata fuisse“ etc. Ugyanitt van *Ebeczky* jelentése a megindított vizsgálat eredményéről.

utazás 18 hajón ment végbe; a hajók csak *Naszvadi*g mehettek. Minden hajón volt egy mester és 7 hajóslegény. A mesterek 4 frt 30 krt, a hajóslegények 2 frt 45 krt és együttesen 70 frt várópénzt kaptak; azonkívül a „*Zurichtgeld*“ czimén minden hajó után 2 frt járt nekik. Az ezred levitele a hajók árán kívül 760 frtba került.¹⁾ A következő évben (1661. június) a müncheni segélycsapatok (2400 ember) hajókon jöttek Magyarországra. A bevett szokás szerint, Pozsonyig: a birodalmi rendek, onnét Komáromig az udvari kamara viselte a költségeket. A magyar kamarának meg az élelmezésről kellett gondoskodnia. Alighogy e csapatok Magyarországra értek, a haditanács június 22-én ismét értesítette a magyar kamarát, hogy a kölni és a bajor csapatok (3800 gyalogos és 600 lovas) szintén hajókon jönnek *Komáromba*, s élelmezésükről kellőleg gondoskodják.²⁾

A háború későbbi éveiben is folyton jönnek a Dunán Magyarországra a császári csapatok. Így ment ez Bécs fölmentése után a felszabadító hadjáratokban is. Éppen ez okból a császári hadak rendszeren valamelyik dunaparti végvár körül gyülekeztek.

Mivel a XVII. század végén, évről-évre igen nagyszámú katonaság jött hajókon Magyarországra, a főhajózási hivatal nem győzte a szállítást. Többször megesett tehát, hogy vállalkozókkal, vagy magánhajósmesterekkel vitették le a hadinépet. A szállítók között, e téren is *Oppenheim*ber udvari zsidó játsza a főszerepet. Hogy többet ne említsünk, 1685-ben az ő hajóin visznek *Donauwörth*-ből lefelé 1000 gyalogost és 60 asszonyt. A szállításért *Oppenheim*ber csupán Bécsig 2782 frtot kapott.³⁾ 1692-ben *Grad* Ferencz udvari hajósmester (Kais. Laibschiffmaister) és legényei hozzák a csapatokat Magyarországra. A szállításért 6579 frt járt volna neki, az udvari kamara azonban csak 3000 frtot fizetett ki. A brandenburgi csapatokról azt olvassuk, hogy ők a saját szálaikon és hajóikon jöttek. 1686-ban *Komáromba*.⁴⁾

Olykor, főleg ha a felső Duna mentén nem bírtak hajósokat szerezni, Pozsonytól lefelé, közmunka fejében: a megyékkel is szállították a császári katonaságot. Így 1698-ban a június 5-én Pozsonyba érkezett 3 gyalogezredet *Komárom*-, *Győr*- és *Pozsony*-megyéknek kellett *Budára* szállítaniok. Nem kis dolog volt ez, mivel a három ezred

1) K. p. l. Hungarica, 14,547. fasc.

2) K. p. l. Hungarica 14,549. fasc. Ex Consilio Bellico 1661. jún. 22. Egy héttel később meg a *Schaff*-gyalogezredet hozták hajón *Komáromba*.

3) K. p. l. Hoffinanz 13,879. fasc.

4) K. p. l. Hoffinanz, 13,876. fasc. A komáromi várépítési íródeák utasítást kapott, hogy a brandenbúrgiak hajóit és szárait jól őriztesse. 1686. decz. 30.

leviteléhez 500 hajóst kívánt a kamara a három megyétől. Azután, éppen ezen év telén az óriási jégár, amilyenhez fogható rég nem sújtotta az országot, hajókban és vagyonban szörnyű kárt okozott.¹⁾ A württembergi csapatok ugyanezen időben szintén Pozsonyból hajóztak Budára. Az egykorú iratok nem jelzik, kinek hajói és hajósai vitték őket le? Mindössze csak annyit mondanak, hogy a hajóslegényeknek ezért az útért 884 frt járt.²⁾

Mindezen adatokból világosan láthatjuk, hogy a katonaságnak hajókon való szállítása, bár a hajók értékét sohasem számították fel, meglehetősen sokba került s a mellett vajmi kevés kényelmet nyújtott. Kényelmesen csak a tisztek utaztak, mert ők földött, szobákkal ellátott hajókban tették meg az utat.

A török, a magyar és a császári követek, akik a XVI. és XVII. században lefelé szintén hajókon utaztak, már jól berendezett, fűthető s konyhával felszerelt hajókon indultak utnak. Mindakét században az volt a bevett szokás, hogy a török követségek, néha több száz emberrel lóháton és szekereken mentek föl Bécsbe, onnét azonban lovaikkal együtt hajókon tértek vissza. A magyar és a császári követek viszont hajókon utaztak *Budára*, de lovaikat is magukkal vitték s Budán hagyván a hajókat, lóháton tértek vissza. A Konstantinápolyba menő rendes vagy rendkívüli követek *Komáromig*, nagyrítkán Esztergomig mentek hajókon, onnét fogva pedig szekereken folytatták az utat. A török területen a víziutat tehát nem igen vették igénybe. A követségek részére a hajózási hivatal engedte át a hajókat. Még a törökök is teljesen ingyen kapták az e célra átalakított hajókat. Az átalakítás abból állott, hogy szobákat és konyhát építettek a hajóteknőre. Ezeknek a belső berendezése és külső díszítése az utazók személyiségétől függött. A cselédség és a lovak földetlen hajókon követték az urakat. A cselédség hajóján kívül, mindegyik hajón két zászló lengett.

1563-ban *Tschagi* (Csáki?) Ákos és *Deák* Pál komáromi naszádos-vajdákat küldték Konstantinápolyba. Az indulás Bécsből történt. Idehozták *Augsburg*-ból „külön hajón“ a török uraknak szánt ajándéktárgyakat: 17 aranyozott ezüstkancsót, 6 órát 2437 frt 9 kr értékben,

¹⁾ K. p. I. Hungarica, 14,726. fasc. „Ersuchung an die Hungr. Hofkanzlei“. Ugyanott vannak a jelentések az 1698-iki téli jégár pusztításairól. A jégár után erős fagy következett s márczius 17-én még jég borította a *Dunát*, s a végvárakba lehetetlenség volt a gabona és élelem szállítása. „Ha Isten nem ad melegeget — írja *Kestler* főhadai kommisszárius — roppant bajok keletkeznek a várakban.

²⁾ Ugyanott.

ezüst pánczélt, ládát stb. Az ezüstmű lehozatala Bécsig 88 frt 27 krba került. Az ajándéktárgyakon kívül a követek 25,500 magyar aranyat (à 104 kr), 3700-at (à 106 kr), 1300-at (à 108 kr) és 300-at (à 109 kr) és 22,200 tallért (à 70 kr) vittek magukkal. Az utat *Bécestől Komáromig* hajókon, onnét pedig a hajón magukkal hozott kocsikon tették meg. A követség az elküldött pénzzel és értéktárgyakkal együtt 84,436 frt 43 krt emésztett fel. Ami nem is csoda, mivel még a kíséretet és a szolgálzamelyzetet is selyembe és bársonyba öltöztették.¹⁾

1566-ban *Hosszúhóty* György küldetvén Konstantinápolyba, 20 török kíséretében kocsikon tette meg a nagy utat. A kocsisok és szolgálk részére a mentéket *Dessewffy* János magyar kamaraelnök pozsonyi szabói: Kapoztwt Miklós és Szabó János, a dolmányokat meg Kamánczy András és Zabó János varrták. A lószerszámokat: Herczeg Bertalan pozsonyi szijgyártó készítette. A követség szállítására szükséges három hajót *Nicolo di Candia* (praeffectus custodum navium nasadarum in ripa Danubii super arce Posoniensi collocatarum) engedte át. A szobákat (aedificia navalia) a pozsonyi ácsok 71 frt 39 d.-on csinálták meg. Az első hajót Hopmair Simon pozsonyi hajósmester kormányozta. A három hajóvezető (rector navis): Eyseler Kristóf, Weyndl Farkas és ToczMárton szintén a pozsonyi hajósmesterek közül valók voltak. Minden hajón volt egy kormányos (director navis, germanice kerer vocatus) és 8 evezős. A hajósok Pozsonytól Komáromig minden hajó után 19 frt 50 d.-t kaptak. Megérkezvén Komáromba, a hintókat és szekereket kivontatták a partra. Innét kezdve a követet 20 magyarosan öltöztött török katona kísérte. A törökök mentéit és dolmányait a komáromi szabók készítették.²⁾

1571-ben *Minkovics* Gáspár mint császári követ Bécsből indult Konstantinápolyba. Ő is sok drágaságot vitt magával. *Komáromig* kíséretével együtt díszes hajókon szállt alá. Onnét valószínűleg kocsikon folytatta az útját.³⁾ *Esztergomnál* kompon átszállt a másik partra, s azontúl a balparton folytatta az útját. Nyolcz magyar naszádhajón kívül egy egész zászlóalj török lovas kísérte. *Belgrádnál* a naszádosok visszafordultak; odáig a vajda 30 tallért, egy-egy köznaszádos pedig 10 tallért

¹⁾ Közös pénzügyi levéltár, 15,402. fasc. Geheime Gesandtschafts-Acte.

²⁾ Ugyanott. Röm. Kais. Gesandtschaft an der Ottomanischen Pforte de Anno 1529—1741.

³⁾ A zavaros jelentésben nincs felemlítve, hajón vagy kocsikon utazott-e a követség.

kapott. A követség visszajövet Budán, Székesfejerváron és Komáromon át jött Győrbe.¹⁾

Két évvel később, 1573-ban *Ungnad* Dávid és *Horváth* Péter indultak Konstantinápolyba. Bécsből Komáromig a hajózási hivatal szállítja őket az útra szánt kocsikkal és lovakkal együtt. 1579-ben meg *Eyžing* Farkas és kísérete jön ilyen módon hajókon Komáromba és onnét kocsikon Konstantinápolyba. A kíséretben sok török is volt. Az egyik török Győr táján elvesztvén kardját, nagy lármával újat követelt a követtől. Ez azonban nem hajlott a követelésre, mivel „a török kutyák veszteségét nem köteles megtéríteni.”²⁾

1584-ben *Preiner* Frigyes lovag, mint konstantinápolyi követ, Bécsből szintén hajón jött Komáromba. A követ hajója ugyilátszik nagyon díszes lehetett, mert *Ernő* főherceg megparancsolta a komáromi várgrófnak, hogy a nagy költséggel fölszerelt hajót jól őriztesse Komáromban, vagy ha lehetséges, küldesse vissza Bécsbe.³⁾

A XVII. században is a követek ugyanolyan útirányt követtek Konstantinápolyba menet. Azonban a hajókat már tetemesebb költséggel szerelték fel s jóval nagyobb fényűzést fejtettek ki. Ez a körülmény aztán igen megdrágította az utazást. Egy-egy Konstantinápolyba utazó követség „úti költség”-e legalább 3000 frtot tett ki. 1639-ben *Kuenzky* Mihály konstantinápolyi útjára 4900 frtot kapott. *Izdenczy* András 1640-ben ugyanezen útért 5000 frtot számított fel. *Ulrik* von *Genghoffen* 1644-ben ment Konstantinápolyba. Bécsből hajókon jött Komáromba; lovait és a konyhát külön hajón helyezték el. A hajósok díja Komáromig 125 frt 13 krt tett ki. *Schindt* Rudolf 1648-ban útiköltség czímén Konstantinápolyba: 4500, *Goes* 1662-ben ugyanoda 3000 frtot kapott. 1672-ben *Kindsberg* rezidens 4 nagy hajón indult el Bécsből a hosszú útra. Három festett hajója kényelmes szobákkal volt ellátva; a negyediken vitték a hintókat és lovakat. A hajók levitelének költsége Komáromig 437 frt 33 kr-ra rúgott.⁴⁾ 1678-ban a Konstantinápolyba utazó követ kísérete 50 emberből állott; az úti költség épp ezért 6000 frtra emelkedett.⁵⁾

A budai pasához küldött követek jóval kisebb kísérettel utazván, kevesebb pénzt is költöttek. Az ilyen követek Bécsből Komá-

1) Közös pénzügyi levéltár, 15,402. fasc.

2) Ugyanott, „sinndt wir den Türkischen Hunden denselben verlust zu bezahlen nicht schuldig“.

3) Ugyanott, 1580. decz. 14. „An Burggrafen und Gegenschreiber zu Komorn“... „also die Schifffung so für ime unndt die Presendt alhie nit mit geringen Uncosten zugericht worden, alldort lassen müssen etc“.

4) Közös pénzügyi levéltár, Hungarica, 1672 junius. 9.

5) Ugyanott. 14,603. fasc. 1678. márczius. 12.

romig, vagy olykor *Budáig* is hajón tették meg az utat. Lovaikat azonban mindig magukkal vitték, mert a hajókat sohasem hozták vissza, s ők maguk lóháton tértek haza. Így 1644-ben *Beygott* ezredes két, egy „siebnerin“ és egy „schwäbin“, fődött hajón indul Budára; az egyik hajón volt a szállása és a konyhája, a másikon a visszajövetelre szánt 6 lova.¹⁾

Mivel a budai pasáknak évenként küldöttek ajándékokat, s mivel a Budára érkező török főembereket is meg-meglepték ezüst- és aranyművekkel, a követségek fölötté gyakran jártak Budára. Viszont onnét is igen gyakran jöttek a megbízottak a magyar végvárakba, továbbá *Bécsbe* és *Prágába*. A török követek mindig lóháton és szekereken jöttek fel. Utjuk rendszeren *Komáromba* vezetett; innét kezdve ugyanis a kincstár költségén utaztak Bécsig vagy Prága városáig. Visszafelé, még ha Prágában voltak is, Bécsben mindig hajókra szálltak, s Komáromig vízen tették meg az utat. Onnét kezdve továbbszállításuk már a török hatóságok dolga volt. A követségek részére a hajókat a főhajózási hivatal mindig ingyen engedte át; a felszerelés költségeit, meg a hajósok díjait pedig az udvari kamara viselte. A hajókra üveglakos, kényelmes szobákat építettek. Csak a cselédséget és a lovakat helyezték el földetlen hajókon. A konyha részére mindig adtak elegendő tűzifát, élelmicikkeket és italokat. Eredeti jelenség, hogy a török követségeknél mindig fontos szerepe volt a bornak, sörnek és a pálinkának! Ital nélkül sohasem indultak útnak s az étkezés alkalmával mindig sok bort fogyasztottak el.

1575-ben egyenesen Konstantinápolyból jött Mahmed bég vezetése alatt egy 40 emberből álló török követség Komáromba. Idáig öt nagy kocsin (17 lóval) és 22 nyerges lovon jöttek. Volt köztük két csasz és egy török pap. Komáromba febr. 3-án délután 4 órakor érkeztek s az éjjelt ott töltötték. A követség részére a vacsorát Szőnyi Benedek és János mester főzték. Vacsora után a törökök a pappal együtt a naszádosok között reggelig ittak s összesen 129 pint bort fogyasztottak el! Másnap folytatták útjukat s míg Pozsonyba értek 9^{1/2} akó bort ittak meg! Pozsonyból Prágába mentek s miután ott dolgukat elvégezték, Bécsbe utaztak, ahol hajókra szálltak s Komáromba tartottak.²⁾

A következő évben (1576-ban) ismét jött egy kisebb török követség Komáromba. A követséget a naszádosok fővajdája: *Samaria* ezredes,

¹⁾ Közös pénzügyi levéltár, Hungarica 14,508. fasc. A hajósok díja Komáromig 54 frt. 11 kr. volt.

²⁾ Ugyanott, Haus *Hiersch* vágróf számadásai. A vágróf a számadásokhoz eme megjegyzést tette: „Nota, die Thüerken haben den Nasadisten umb ir pargelt, meer als umb 3 taller wein noch dazu holen lassen“.

szakácsa, a várgróf stb. egészen Bécsig kísérték. A törökök onnét hajókon jöttek vissza Komáromba. Nyár dereka lévén, a roppant hőségben nagyon sokat szenvedtek s Komáromból, a bevett szokás szerint, nem akartak lóháton tovább menni. Kérve-kérték *Kielman* várparancsnokot, engedné meg nekik, hogy ezúttal kivételesen hajón mehessenek *Budára*. Miután a várparancsnok ezt megengedte, a várgróf az egyik naszádos vajdától 6 tallérért egy nagy hajót vásárolt s azon bocsátotta útnak a törököket. A komáromi várgróf összesen 738 frt 42 krt költött a törökökre. E szokatlan nagy összegtől még az udvari kamara is megremült s a várgróf bőrére, számos tétel kifizetését megtagadta.¹⁾

A zsitvatoroki, haimburgi, komáromi és szőnyi békealkudozások alkalmával nálunk járt török követségek dolga, valamint a magyar királyi és a török császári földdiszített naszádok és díszhajók szerepe elég ismert lévén, fölösleges róluk szólnunk. A későbbi követségek közül megemlíthetjük az 1640-ben Bécsben járt tatár küldöttséget, melyet *Charagus* aga vezetett.²⁾ Komáromtól Bécsig és onnét hajókon vissza az utazás és a követség eltartása az udvari kamarának 3841 frt 44 krajczárjába került. 1643-ban ismét egy tatár küldöttség járt Bécsben; ahonnan szintén kényelmes hajókon jöttek Komáromba. A kiadások ezúttal 3381 frt 30 kr-ra rúgtak.³⁾ Különösen fényes volt az a török követség, melyet 1659-ben *Ali Mehemed* aga vezetett. A kíséret 37 diszesen öltözött törökből állott, akik 43 lóval indultak Komáromból Bécsbe. Visszajövet, a rendes szokás szerint, lovaikkal együtt hajókon jöttek Komáromig. A hajózási hivatal kényelmes szobákkal ellátott hajókat bocsátott a követség rendetkezésére. A hajósoknak díja Komáromig 391 frtra rúgott.⁴⁾

1662-ben *Huszszein* aga járván Bécsben, mint a török császárkövete, Komáromba történendő levitelére a hajózási hivatal 4 új hajót rendelt. A hajók közül háromra szobákat építtetett, amihez 516 deszkát használtak fel. A negyedik földetlen hajón a lovakat szállították. A hajósok a szokásos díjakon kívül ez alkalommal még szél-pénzt (Windgeld) is kaptak.⁵⁾ Ugyanezen évben Kapidzsi pasát szintén hajón vitték Komáromba. A festett hajón diszes szobák, üvegablakok, külön konyha stb. voltak.⁶⁾ Ugyanez a Kapidzsi pasa *Jusszu*

¹⁾ Ugyanott.

²⁾ „Homo vecchio, altre volte stato qua in si fatte legationi et ha seco sedeci persone“ etc.

³⁾ Közös pénzügyi levéltár, Hungarica 14,510. fasc.

⁴⁾ Közös pénzügyi levéltár, Hungarica, 14,544. fasc. 1659. szept. 2.

⁵⁾ Ugyanott, Hungarica, 14,553. fasc. 1662. szept.

⁶⁾ Ugyanott, 1662. január.

agával 1664-ben megint Bécsben járt. Távozásuk alkalmával, mivel a kamara sokalta a hajósoknak 299 frt 24 kr-ra rúgó díjait, fölvetették az eszmét, nem lehetne-e Bécsből Komáromba 5 nap alatt is eljutni? Ez esetben minden útnál 54 frtot meglehetne takarítani. A felelet az volt, hogy a napok rövidek, éjjel nem lehet utazni, azután a hajósoknak 2 pihenő nap jár. A bevett szokás szerint Bécsből Komáromig 6 nap alatt, Esztergomig 8 nap alatt kell az utat megtenniök.

A Kapidzsi pasa vezette követség hazautazása október végére esvén, a hajókat kályhakkal és elegendő tűzifával látták el. S hogy a magyarok és a császáriak részéről, a törököknek hajuk ne vessék, 10 muskatérost és egy káplárt rendeltek a hajókra. A katonák ez utazás fejében 31 frt 54 krt kaptak.¹⁾

1666-ban *Hadzsi Dillauer* aga és *Hadzsi Ibrahim* a kísérettel együtt egy hajón utaztak Bécsből Komáromba. A hajózási hivatal két zászlót, élelmet és tűzifát rendelt a hajóra. A hajósok díja Komáromig 135 frt volt.²⁾

Ugyanebben az évben járt Bécsben *Mehmed* aga a kajmakám és kísérete. Komáromba 7 hajón jöttek vissza. Hat hajón szobák voltak, a hetedikén a követség 34 lovát szállították. *Mehmed* aga a legszebb hajón egymaga utazott; konyháját külön kis („schwäbin“) hajón rendezték be. A hajózási hivatal a 6 födél-es hajóra 12 zászlót rendelt; a főbb törökök viaszgyertyákat, a közönségesek csak fagygyút kaptak. Elegendő élelemről és tűzifáról is gondoskodtak. Mivel az utazás a ködös október hóban történt, a hajósoknak két napi pihenőt engedtek. A pozsonyi harminczados félnapig vizsgálta a hajókat. A követség levitele Komáromba a hajók árán kívül 714 frtba került.³⁾

1671. július havában ismét 7 hajón hozzák a török követséget Bécsből Komáromba. A követséget vezető aga és a csauszok hajója meg a konyha fődött volt, a többi nem. A hajósok díja 359 frtot tett ki. Ugyanezen év október havának végén a hajózási hivatal *Musztafa* csauszt szállíttatja Bécsből Komáromba. A törökök kényelmesen jól fűtött szobákban tették meg a 6 napi utat. A levitel 480 frt 4 krba került.⁴⁾ 1674-ben *Nuch* aga nyolczad magával volt Bécsben. Vissza-

¹⁾ Ugyanott, *Hungarica*, 14,557. fasc. 1664. okt. 24-én.

²⁾ Ugyanott, *Hungarica*, 14,561. fasc. A jó török követek ez alkalommal csempész-árúkat is vittek magukkal. A pozsonyi harminczados azonban rájuk akadt és elkobozta. Ez a dolog — jelentik a kamarának — a törököknek sehogysem tetszett.

³⁾ Ugyanott, *Hungarica*, 14,561. fasc. 1666. okt.

⁴⁾ Ugyanott, 1671. okt. 22.

felé egy hajón jöttek Komáromba. A hajón levő két zászló, meg a hajósok fizetése 175 frtba került.¹⁾ *Musztafa* aga ugyanezen év május havában 24 emberrel és 12 szekérnyi áruval 4 hajón jött Bécsből Komáromba. Az utazás költsége a hajók árán kívül 399 frt 36 krt tett ki. *Hadzsi Ibrahim* 1675. augusztus havában szállt le Bécsből 2 hajón Komáromba. A 2 hajón szokás szerint 4 zászló lengett. A kiadás 137 frt 45 krra rúgott. A hajósok Komáromból szekereken tértek vissza Bécsbe.²⁾ 1675. október havában meg *Hadzi Musztafa* tette meg ugyanezt az utat. Az ő hajója már téli utazásra volt berendezve, s így a Komáromba menetel 384 frt 28 krt emésztett föl. 1679-ben ismét fenyves követség járt Bécsben. A követség Musztafa aga vezetése alatt 79 lovon utazott Bécsbe, ahonnan 12 hajón jöttek vissza Komáromba. A hajók közül csak haton voltak kényelmes szobák, ugyanezek mindegyikén két-két zászló lengett. A másik hat hajón a 79 lovat s az árucikkeket vitték. A hajózás költsége 524 frt 15 krt. tett ki.³⁾

1692. nyáron *Mehemed Imbresse* vezetése alatt 19 emberből álló tatár követség ment Bécsbe. Visszajövet a hajózási hivatal 3 személyszállító hajót bocsátott rendelkezésükre, azonkívül elegendő bort, pálinkát, gyertyát, tűzifát és hat zászlót (a hajókra) adatott nekik. Komáromtól kezdve a tatárok is lóháton és kocsikon folytatták útjukat.⁴⁾

1683-ban kiütvén a török háború, a követségek ide-oda hajózása is megszűnt. 1699-ben azonban újra megkezdődik a szokásos utazás. Ez évben olyan hatalmas követség jött Magyarországra, amelyhez fogható a török hódoltság korában sohasem járt nálunk.⁵⁾ A követségek ide-oda járásával egyidőben az ajándékok küldözgetése is újra megkezdődik. 1702-ben például *De Fin* báró 16 díszhajón viszi az ajándéktárgyakat Konstantinápolyba.⁶⁾

A követségeken kívül a dunaparti végvárok kapitányai, meg a Budán tartózkodó császári tolmácsok is sűrűn hajóztak a Dunán jól felszerelt hajóikon. 1671-ben például *Mesgnien Dé Me-*

1) Közös pénzügyi levéltár, Hungarica, 14,586. fasc. 1674. aug. 18.

2) Ugyanott, Hungarica, 14,590. fasc. 1675. aug. 28.

3) Ugyanott, Hungarica, 14,610. fasc.

4) Ugyanott, Hungarica 14,625. fasc. 1682. július 11.

5) 1719-ben a Magyarországon keresztülvonuló török követség 873 emberből állott, s ezek 1000 lovon és tevéen utaztak fölfelé. A követségről szóló jelentés szerint az 1699. évi csak valamivel volt ennél kisebb.

6) Ugyanott, Hungarica, 14,763. fasc. Az ajándékküldés a „veszélyes európai conjunkturák” miatt történt. A török háború kitörése előtt 1682-ben *Caprara* internuntius vitte az utolsó ajándéktárgyakat Esztergomba, Budára és Konstantinápolyba. Az Augsburgban készült arany- és ezüsttárgyak roppant értéket képviseltek; de semmi eredményt sem értek el velük.

ninszky császári főtolmács részére 2 fődött és szobákkal ellátott hajót készített a hajózási hivatal. Ugyanekkor *Rottal* „ő excellentiája” részére is küldenek Pozsonyba egy díszes személyszállító hajót.¹⁾ A főhajózási mesternek és a hadnagynak hivataluknál fogva gyakran kellett utazniok a folyó vizeken. Ezért az ő részükre külön díshajót készítettek. Ez a hajó az úgynevezet „*Leibschiff*” rendesen Pozsonyban állott.²⁾

Mikor Pozsony Bethlen kezére került, „a nagy veszedelemben” sok hajót elsüllyesztettek, sok meg a felkelők kezébe jutott. Az utóbbiak között volt a hajózási hivatal díshajója, meg számos személyszállításra használt hajó.³⁾

Mivel az udvar tagjai is sokszor jutottak abba a helyzetbe, hogy hajón kellett utazniok, már a legrégibb időkben nemcsak az uralkodóknak, hanem a főherczeknek is külön udvari hajómesterek (*Laibschiffmaister*) voltak. Ezek vezették azután az udvari hajókat utazás vagy vízi vadászat alkalmával. Mondanunk sem kell, hogy az ilyen hajók nagy kényelemmel és fénnel voltak berendezve. A folyókon lefelé utazás az akkori viszonyok között a legkényelmesebb lévén, az udvar tagjai az országgyűlésekre, vagy a tábor megtekintésére többnyire hajókon jöttek Magyarországra. 1594-ben olvassuk, hogy ő felsége nagy díshajója („*Die grosse Present-Schiffung oder Leibschiff*”) Komáromban a Dunán telelt. Az 1593-i erős jégzajlás össze-vissza rongálta a jeles hajót, s mivel senki sem őrizte, élelmes emberek föltörték, („*durch die Hungern aufgebrochen worden*”) s amit lehetett elvitték belőle. Mivel helyreállítása és felvontatása nagyon sokba került volna, az udvari kamara fűnek-fának kínálta, de 60 forintnál többet senki sem ígért érte.⁴⁾

Miért hagyták e díshajót őrizetlenül Komáromban, nem tudjuk. Valószínű, hogy a háborus idők miatt történt. Lehetséges az is, hogy a hajó tulságosan nehéz volt, s evezőkkel nem lehetett fölfelé hajtani. Az udvar részére használt hajókat ugyanis fölfelé is hajtották; mert az udvar tagjai víz ellenében is hajókáztak. Így 1566-ban *Ferdinánd* főherczeg és kísérete két derék hajón *Linczbe* hajózott föl.

1) Közös pénzügyi levéltár, *Hungarica*, 14,572. fasc. 1671. június 3.

2) Ugyanott, *Österreich*, 17,665. fasc. *Wagner* oberster *Schiffmaister*amts-Lieutenant számadása, Bécs, 1598. febr. 20.

3) Ugyanott, *Hungarica*, 14,463. fasc. A Dunába vetett hajófelszereléseket a Pozsony alatt fekvő községek még 1623-ban is halászgatták. A somorjaik ez évben is több nagy vashorgonyt találtak a Dunában, melyek „a pozsonyi veszedelemkor” kerültek oda.

4) Ugyanott, *Österreich* 16,787. fasc.

Hajósmesterének az útért 20 frtot adott.¹⁾ 1686-ban *Mária Anna* főherczegnő és kísérete 16 hajón utazott Bécsből Ulm-ig. A hajókat „Simon Péter Langstöger Laibschöffmaister” vezette.²⁾ Ugyanezen években I. Lipót is többször utazott a Dunán; *Grand Ferencz* volt az ő hajósmestere (Kais. Laibschöffmaister) a ki e tisztséget még 1695-ben is viselte.³⁾

A udvar tagjai olykor hajókon vízi vadászatokon is részt vettek. Igy 1659-ben III. *Ferdinánd* és kísérete nyolcz kompon (Stockplötten) kelt át a *Morva* folyón, az átkelésnél 60 hajóslegény fáradozott. Azután a *Dunán* vízi vadászatra indultak, amely alkalommal a hajóslegények 106 frt 12 krt. kaptak.⁴⁾

A *Pozsonyban* tartott országgyűlésekre az udvari személyzet is hajókon utazott; hajókon hozták le a szőnyegeket és a díszedényeket is. 1659-ben e célra 6 hajót használtak. 1662-ben szintén hat hajón hozták *Pozsonyba* az udvar drágaságait, meg az udvari zenekart.⁵⁾

Mindezek az adatok azt mutatják, hogy a Dunán való utazás jobbra csak vízmentében dívott. A víz ellenében való hajózás igen költséges és meglehetősen lassú volt. Ezért csak a nagy urak üzhették, akik erre a célra alkalmas hajóval és elegendő hajóssal rendelkeztek. A XVII. század közepén azonban, már megtörténtek az első kísérletek a dunai személyszállítás állandósítására és a géppel hajtott hajók meghonosítása! 1663-ban a francia király kamara titkára, *Francesco Mallet*, két társával ajánlatot tett az udvari kamarának a folyó vizeken való rendszeres hajózás meghonosítására. Neki — írja ajánlatában — saját találmányu gépe van, mely a legnagyobb hajót is bármily sebes vizen, föl és le gyorsan hajtja. Nincs szükség sem evezőkre, sem vontató lovakra, vagy vitorlára, az ő gépe gyorsabban és olcsóban hajtja a hajókat fölfelé. A városok között föl és le, állandóan személyszállító hajókat fog jártatni; mindenféle hajót épített, s a közlekedést kifogástalanul rendezi be. Találmánya a mely — ugymond — teljesen ismeretlen, létet fog adni a kereskedelemnek, s kényelmessé teszi majd a közlekedést. Támogatást nem kér, csakis császári szabada-

1) Közös pénzügyi levéltár: Österr. Denkbuch 101. köt. 154. lap.

2) Ugyanott, Hoffinanz, 13,875. fasc. 1686. máj. 9.

3) Ugyanott, Hungarica, 14,726. fasc. Ez a *Grad* egy nagyobb hajózási vállalat élén is állott, amely vállalat a kincstárt nagy összegekig megcsalta.

4) Ugyanott, Hungarica, 14,544. fasc.

5) Ugyanott, Hungarica, 14,551.

lomlevelet az ő és utódai számára, hogy találmányát senki sem használhatja és senki sem utánozhatja.¹⁾ Ajánlatához mellékelte XIV. Lajos francia királynak kiváltságlevelét, melylyel megengedte neki, hogy *Franciaország* folyóvizein a saját találmányu géphajóit járathassa.²⁾

Az udvari kamara nem értette meg *Mallet* találmányának fontosságát, ajánlatát meglehetősen közömbösséggel fogadta. Mindössze csak annyit talált benne, hogy háboruban élelemszállításra nagyon jól lehetne használni! Ő felségének tehát azt ajánlotta, hogy tekintettel a mostani háborus időkre talán meglehetne neki adni a kért szabadsomlevelet.³⁾ Az ügy e kamarai felterjesztéssel — úgy látszik — befejeződött. Semmi nyoma sincs annak, hogy *Lipót* valaha kiadta volna a kért szabadsomlevelet, vagy hogy a kamara tárgyalásokat folytatott volna a feltalálóval.

Ujabb kísérlet e téren a fölvetett korszakban már nem is történt. Csak 1714-ben, tehát épp egy félszázaddal később a nagy feltaláló *Lotharius Vogemont*, bizonyosan rokona annak a *Vogemont Ferencznek*, aki 1699-ben a *Duna* és *Odera* összekapcsolásának szép és praktikus terveit készíté⁴⁾ szintén ajánlatot tett a géphajózás meghonosítására.⁵⁾ Ő és társai — írja 1714-ben ajánlatában, — vállalkoznak a folyók szabályozására, hajók építésére, melyek vízmentében és vízfolyás ellenében is kényelmesen járnak; saját költségükön szabályozni fogják a *Rábát*, *Rábczát*, *Lajtát*, *Garamot*, *Vágot*, *Tiszát*, *Árvát*, *Murát*, *Szávát*, *Drávát* stb. A *Dunát* egyesítik az *Oderával*, s mivel a *Duna* az év nagy részén hajózhatatlan, Bécsnél 3 nagy csatornát építenek, egyiket *Purkersdorfig*, a másikat a *Lajtai*g s onnét *Óvár* felé a *Rábczáig*, a harmadikat a *Morváig*. A szabályozásokat nem egyszerre, hanem bizonyos időközönként egymásután fogják végrehajtani. A folyókon új szerkezetű malmokat is építenek. Mindezeknek fejében csak 50 évre szóló kizárólagos szabadsomlevelet kérnek. A költségeket a hajózási díjakból és jövedelmekből teremtik majd elő.⁶⁾

1) Közös pénzügyi levéltár, Hoffinanz, 13,807. fasc. 1663. nov. 19.

2) „*Louis par le grace de Dieu Roy de France et de Navarre. A tous presens et à venir salut. Nostre bien amé Francois Mallet secretaire ordinaire de nostre Chambre, nous a fait dire qui a trouvé plusieurs inventions*“ stb.

3) Közös pénzügyi levéltár, Hoffinanz 13,807. fasc.

4) Lásd a *Szemle* 1899. évf. 366. s köv. lapját.

5) Az 1770-es években Batthyány Tivadarnak a hajózást illetőleg tett kísérletére nézve, ld. a *Szemle* 1898. 320. és 321. l.

6) Közös pénzügyi levéltár, Hoffinanz 14,012. fasc.

Az udvari kamara ez ajánlatra két évig mitsem felelt. Akkor *Vogemont* újra betejeszté ajánlatát, hozzátévén, hogy a magyar rendek bizottsága már megadta neki 40 évre a szabadalmat. Az udvari kamara kétkedéssel és gúnnyal fogadta az újabb ajánlatott. Ha — írja az ajánlatra — a folyók szabályozására és összekötésére szükség leend, majd ajánlani fogja ő felségének *Vogemont* tervét.¹⁾ Ezzel a felelettel temette el a kamara *Vogemont* ajánlatát.

1) Ugyanott, Hoffmannz 14,029. fasc.